

УДК 821.161.3

DOI 10.52928/2070-1608-2023-66-1-127-132

**БЕЛАРУСКАЯ І АМЕРЫКАНСКАЯ ЛІТАРАТУРА ПРА ПЕРШУЮ СУСВЕТНУЮ ВАЙНУ:
ВОПЫТ КАРЭЛЯТЫЎНАГА ДАСЛЕДАВАННЯ**

д-р філал. навук, дац. З.І. ТРАЦЦЯК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасіні Полацкай)
e-mail: zoya.tretyak@rambler.ru

Артыкул прысвечаны навуковаму кірунку кампаратыўнага карэлятыўнага вывучэння аддаленых літаратурных традыцый на матэрыяле беларускай і амерыканскай прозы на тэму Першай сусветнай вайны; разглядаецца мадэль для кампаратыўнага вывучэння культурных традыцый, сфарміраваных у Заходняй Еўропе і Злучаных Штатах Амерыкі, шляхам вылучэння рэзанансных матываў на аналагічных структурных узроўнях у нацыянальна-спецыфічных літаратурах; доказна абгрунтавана камплементарнасць і парытэтнасць беларускай і амерыканскай прозы на тэму Першай сусветнай вайны агульнапрызнаным тэкставым узорам заходнееўрапейскай прозы на названую тэму. Выяўлена і аргументавана пацверджана ўзаемасувязь паміж структурнымі узроўнямі рознакультурных мастацкіх тэкстаў і характэрнымі для іх групамі матываў, якія складаюцца ў канцэптуальныя матывыныя дамінанты.

Ключавыя словы: кампаратывістыка, тыпалогія, карэляцыя, камплементарнасць, гісторыка-кантэкстуальны метада, беларуская і амерыканская літаратура, Першая сусветная вайна.

Уводзіны. У сувязі з новым разуменнем у свеце праблем міжкультурных камунікацый асабліваю актуальнасць набывае параўнальнае вывучэнне літаратур розных народаў. Галіна літаратуразнаўчай кампаратывістыкі з поспехам развіваецца айчыннымі навукоўцамі, але на акадэмічным узроўні Беларусь мае агульнапрызнаны плён найперш у галіне славістыкі (працы У. Гніламедава [1], Т. Кабржыцкай [2], А. Крыклівец [3], В. Локун [4], Ю. Маханькова [5], В. Рагойшы [6], Г. Тычко [7] і інш.). Калі ж звярнуць увагу на працы па карэляцыі беларускай літаратуры з узорамі іншых (неславянскіх) мастацкіх традыцый, геаграфічна больш аддаленых ад Рэспублікі Беларусь (працы Г. Адамовіч [8–10], Г. Бутырчык [11; 12], У. Гніламедава [13], Т. Камароўскай [14; 15], Е. Лявонавай [16; 17], У. Сакалоўскага [18], Л. Сіньковай [19], Т. Тарасавай [20–21], В. Уткевіч [23], У. Чароты [24], І. Шаблоўскай [25]), то зробіцца відавочным, што такія ўзаемасувязі яшчэ не даследаваны ў належнай ступені.

У гісторыка-літаратурным аспекце таксама звяртае на сябе ўвагу той факт, што тэма Першай сусветнай вайны і спецыфіка яе асэнсавання айчыннымі майстрамі прозы вывучаліся беларускімі спецыялістамі ў сувязі са спадчынай М. Гарэцкага (у працах А. Адамовіча [26; 27], Д. Бугаёва [28], М. Мушынскага [29], М. Тычыны [30] і інш.). Праведзены таксама адзінкавыя кампаратыўныя даследаванні прозы М. Гарэцкага (Е. Лявонавай [31; 32], Т. Тарасавай [22]) у межах названай тэмы. Аднак усё яшчэ замацаваным не толькі ў постсавецкім, але і ва ўсім еўрапейскім літаратуразнаўстве застаецца стэрэатып пра тое, што тэма Першай сусветнай цалкам раскрыта выключна прадстаўнікамі так званага «страчанага пакалення» з краін Заходняй Еўропы.

Асноўная частка. Кожная літаратура свету мае плён, прынцыпова важны для ўсяго чалавецтва. З гэтага шэрагу – проза, паэзія, драматургія, эсэістыка Беларусі і ЗША, у якіх асэнсавана тэма Першай сусветнай вайны. Амерыканскія і беларускія творы адмыслова стасуюцца з агульнай парадыгмай развіцця мастацтва слова пра 1914 – 1918 гг., уласцівай заходнееўрапейскім (перш за ўсё, англійскай, нямецкай і французскай) літаратурам. Між тым, абедзве нацыянальныя мастацкія традыцыі маюць знакавыя кнігі пра ваенныя падзеі таго часу, чытаць і разумець якія прынцыпова важна для спецыялістаў і шырокай грамадскасці ва ўсім свеце («На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкага, «Бацькаўшчына» К. Чорнага, «Тры салдаты» Дж. Дос Пасаса, «Бывай, зброя!» Э. Хемінгуэя і інш.). У 1920 – 30-я гг. мастакі слова з Беларусі і ЗША (З. Бядуля, М. Гарэцкі, Я. Колас, Я. Купала, К. Чорны, Дж. Дос Пасас, У. Фолкнер, Э. Хемінгуэй і інш.) адчувалі, што вайна 1914–1918 гг. – глыбінна значная для сацыяльнага быцця і літаратуры мяжа, якая падсумавала вынікі развіцця рэалізму як дамінантага мастацкага метаду і калектыўных каштоўнасцей.

У беларускай і амерыканскай культуры Першая сусветная (нягледзячы на яе адмысловы ўплыў на грамадска-палітычнае жыццё і літаратурна-мастацкую творчасць) доўгі час успрымалася як «забытая вайна», згадкі пра якую патанулі ў плыні далейшых гістарычных падзей. Гэта адбылася на стаўленні навуковай супольнасці да, напрыклад, літаратурнай спадчыны на гэту тэматыку. Так, у 1975 г. надрукавана манаграфія П. Фасэла «Вялікая вайна і сучасная памяць», якая на сённяшні дзень стала культурным даследаваннем, прысвечаным англійскай прозе і паэзіі пра Першую сусветную. Паралельна вайна 1914–1918 гг. разглядалася і як культурасофскі феномен. Адначасова П. Фасэл дазволіў сабе шэраг правакацыйных выказванняў у сувязі са спецыфікай амерыканскай літаратуры пра Першую сусветную: «пры адеутнасці шэрагу значных паэтаў–“філосафаў”, чыя дзейнасць узыходзіць да чатырнаццацістага стагоддзя, у вакууме, дзе няма Чосэраў, Спенсэраў, Шэкспіраў, Мільтанаў, Кітсаў, Вордсвартаў, Тэннісонаў, Браўнінгаў, Арнальдаў, дзе няма ні Мэлары, ні Бэньяна, амерыканскія допісы пра вайну выглядаюць сціпла і аднастайна» (*in the absence of a line of important 'philosophic' poets running back to the fourteenth century, in a vacuum devoid of a Chaucer, a Spenser, a Shakespeare, a Milton, a Keats, a Wordsworth, a Tennyson, a Browning, an*

Arnold, with no Malory or Bunyan either, American writing about war tends to be spare and one-dimensional) [33, p. 158]. Праз дваццаць пяць год пасля першага выдання кнігі выйшла яе абноўленая версія, дзе П. Фасэл зноў падкрэсліў сваё поўнае крытыцызму стаўленне да амерыканскай літаратуры пра Першую сусветную, якая, паводле аўтара даследавання, не пакінула вялікага следу ў прозе і паэзіі ЗША [33, pp. 336 – 337]. Гэтая гіпотэза грунтавалася не столькі на ўласна літаратурным матэрыяле, колькі на агульнавядомых гістарычных фактах (амерыканцы ўдзельнічалі ў вайне дзевятнаццаць месяцаў, а франтавы вопыт іх экспедыцыйных войскаў не перавышаў шасці месяцаў). Падобныя ідэі час ад часу з’яўляліся ў артыкулах і рэцэнзіях, створаных непасрэднымі ўдзельнікамі вайны. Так, Л. Столінгс заўважаў, што ў пэўнай ступені Першая сусветная «не пакінула выбітных твораў <...> нічога падобнага да твораў Галстога, які праз пакаленне распавёў пра крах мараў Напалеона, нічога падобнага да стэдалевага апісання поля бою пры Ватэрло ў “Пармскім манастыры”» (*the First World War left no great works <...> nothing like that Tolstoi, a generation after it, created from the wreck of Napoleon’s dream; nothing like Stendhal’s description of the field of Waterloo in The Charterhouse of Parma*) [34, p. 85].

У выпадку з беларускім мастацтвам слова пра Першую сусветную практычна ўсё XX ст. дамінавала ідэя, паводле якой «імперыялістычныя вайна ў нашай беларускай літаратуры <...> адбілася досыць слаба» [35, с. 103]. Замежнае літаратуразнаўства (гіпатэтычна разглядаючы айчынную прозу, паэзію і драму на ваенную тэматыку як частку мастацкай прасторы, створанай народамі, якія ўваходзілі ў склад Расійскай імперыі) заўважала: «у Расіі Першая сусветная вайна не нарадзіла выбітную мастацкую літаратуру. Крытыкі-сучаснікі вельмі жорстка ставіліся да “ваеннай літаратуры”, а іх паслядоўнікі не лічылі за абавязак браць пад сумненне іх меркаванні» (*It is common knowledge that the First World War did not give birth to any great literature in Russia. ‘War literature’ was treated harshly by contemporary critics and later observers have not felt compelled to dispute their judgements*) [36, p. 3].

Відавочнае падабенства лёсаў беларускай і амерыканскай літаратуры пра Першую сусветную вайну ў названым аспекце становіцца адным з важных зыходных момантаў, на якіх грунтуецца новае вывучэнне гэтых нацыянальна-выбітных мастацкіх феноменаў. Заўважым, што праца ў параўнальна-гістарычным рэчышчы суправаджаецца шэрагам праблем. Адна з іх узнікае, калі неабходна вывучыць вельмі адрозныя феномены, такія, як беларуская і амерыканская літаратура XX ст. пра Першую сусветную вайну.

Як вядома, кожны літаратурны твор – гэта тэкст са сваёй структурай: сюжэтнай і кампазіцыйнай, вобразнай і матыўнай. Для таго, каб убачыць структуру і яе ўзроўні, трэба адэкватна выбраць пункт гледжання, знайсці адпаведны ракурс для аналізу аб’екта даследавання, бо проза, паэзія і драматургія, напісаныя ў Беларусі і ЗША ў першай трэці XX ст., нават з улікам звароту да адной і той жа тэмы – Першай сусветнай вайны, аказаліся, як і варта было чакаць, багатымі на падобныя элементы ў падобных структурах, але рознымі і нават кантрастнымі па рэалізацыі гэтых элементаў: як у мастацкім слове, так і ў самім светабачанні рознакультурных аўтараў.

На нашу думку, праблема вывучэння адрозных літаратурна-мастацкіх феноменаў можа вырашацца ў двух кірунках. Па-першае, дзякуючы тыпалагічным даследаванням, у якіх суадносяцца аналагічныя аб’екты. Напрыклад, у сувязі з вывучэннем беларускай ваеннай літаратуры згадаем доктарскую дысертацыю І. Шаблюўскай «Проза еўрапейскіх сацыялістычных краін 60 – 70-х гадоў пра другую сусветную вайну» [37]. Навукоўца стварыла цалкам тыпалагічнае даследаванне, у якім паслядоўна прасочана, як аналагічны ідэіна-светапоглядны ракурс (антыфашысцкі, гуманістычны), уласцівы вядучым мастакам слова сярэдзіны XX ст. з еўрапейскіх сацыялістычных краін, прадвызначыў скразныя аналогіі ў змесце іх твораў.

Другі кірунак кампаратывных даследаванняў можа мець карэлятыўны характар. Гэта датычыцца выпадкаў (якіх абсалютная большасць), калі неабходна суаднесці асобныя элементы ў аддаленых па генезісе і нават кантрастных аб’ектах. Карэляцыя дае магчымасць акцэнтаваць спецыфічнасць нацыянальна-культурнага цэлага, а не пакідаць яе на перыферыі навуковага аналізу. Адэкватна выкарыстаны метады карэляцыі якраз пасуе вывучэнню вельмі адрознай спадчыны беларусаў і амерыканцаў пра Першую сусветную вайну. Глыбіню такіх адрозненняў праілюструем, напрыклад, зваротам да імёнаў Я. Коласа і Дж. Дос Пасаса, якія рэзка адрозніваюцца і па жыццёвых пазіцыях, і па творчых метадах, і па паэтыцы сваіх твораў на адну і тую ж тэму – Першай сусветнай вайны.

Вернемся да той думкі, што ў структурах беларускіх і амерыканскіх літаратурных твораў пра Першую сусветную вайну маецца нямаля прыватных, але важнейшых (з пункту гледжання рэпрэзентацыі нацыянальнага) адпаведнасцей і сугуччаў. Засяродзіўшыся на гэтым факце, мы сабралі цэлы корпус тэкстаў (больш за 150 адзінак) аўтарства айчынных і амерыканскіх пісьменнікаў са зваротамі да падзей 1914 – 1918 гг. (найперш у жанрах рамана, аповесці, дастаткова аб’ёмнага апавядання). Затым зафіксавалі канкрэтныя аналогіі паміж самымі рознымі элементамі выбраных тэкстаў як семіятычных адзінак: сыходжанні ў ідэях, вобразах, асобных прыёмах паэтыкі, і асабліва – у матывах (з якіх складваюцца цэлыя матыўныя групы і свае матыўныя дамінанты). Менавіта аналагічныя па сэнсе матывы, *па-рознаму* ўвасобленыя ў мастацкім слове беларусаў і амерыканцаў, мы вылучылі як аптымальны і дастатковы інструмент для параўнання тэкстаў максімальна непадобных аўтраў.

У выніку высветлілася, што ў тэкставых структурах існуюць такія ўзроўні, на якіх робіцца відавочнай *камплементарнасць* – *узаемная адпаведнасць і ўзаемадапаўняльнасць* якраз кантрастных семіятычна-значных элементаў. У дадзеным выпадку паміж беларускай і амерыканскай прозай узнікае спецыфічны (дыстанцыйны і ўмоўны) літаратурны *дыялог-кантрапункт*, у ходзе якога адбываецца прырашчэнне сэнсаў, узнікае новая семіятычная цэласнасць, таму што, напрыклад, Я. Коласам і Дж. Дос Пасасам раскрываецца ўнікальная, нацыянальна маркіраваная, але разам з тым *камплементарная*, сугучна-рэзанансная рэфлексія на тэму ваеннай катастрофы 1914 – 1918 гг.

Такім чынам, першым этапам карэлятыўнага даследавання зрабілася вылучэнне сугучных элементаў у вельмі адрозных тэкставых структурах – творах пра Першую сусветную беларускіх і амерыканскіх аўтараў. Наступны крок – гэта класіфікацыя сабранага з улікам тых лакацый (або камплементарных узроўняў), на якіх названыя аналагічныя элементы былі знойдзены. Такіх камплементарных узроўняў для беларускай і амерыканскай прозы з тэмай Першай сусветнай аказалася тры.

Першы ўзровень (лакацыя для камплементарнага «дыялогу») – гэта малюнкi з увасабленнем асабістага вопыту беларуса і амерыканца, атрыманага ў час той вайны. Такі вопыт зафіксаваны ў тэкстах «Сокі цаліны» Ц. Гартнага (у 1915 г. мабілізаваны ў войска, але праз месяц адпушчаны, працаваў у Беларускам бежанскім камітэце), «Балаховец» Я. Коласа (быў мабілізаваны, у 1916 г. скончыў маскоўскае Аляксандраўскае ваеннае вучылішча, улетку 1917 г. адпраўлены на Румынскі фронт), «Рота К» У. Марча (амерыканскі марпех, які ў 1918 г. браў удзел у ваенных аперацыях пад Бэло, Суасонам і Сэн-Мійеле), «Тры салдаты» Дж. Дос Пасаса (дабрахвотнік, «ганаровы лейтэнант», які працаваў у медыцынскіх вайсковых адзінках, напрыклад, у Італіі). Дзякуючы праўдзівая адлюстраванаму рэальнаму вопыту проза названых аўтараў і апынулася камплементарнай – уступіла ў спецыфічныя, узаемадапаўняльныя сэнсавыя перазовы.

Другі ўзровень з праявамі камплементарнасці ў беларускай і амерыканскай прозе – гэта наратывы з мастацкім выяўленнем этнамаркіровак і нацыянальных стэрэатыпаў, апазіцыі «свой» – «чужы» ў літаратуры пра Першую сусветную: «На этапе» М. Гарэцкага (беларусы і немцы), «Набліжэнне» З. Бядулі (расіяне і яўрэі) і «Праз жыта» Т. Бойда (шараговыя амерыканцы і абагульнены вобраз ворага-немца), «Ініцыяцыя аднаго маладога чалавека» Дж. Дос Пасаса (амерыканскі інтэлектуал і войска ЗША, звыродства заходняй цывілізацыі). Ва ўсіх гэтых творах паказаны неамагенны этнічны склад войскаў Расійскай імперыі і частак амерыканскай арміі ў перыяд 1914–1918 гг.; расказана пра стаўленне салдат і цывільных розных нацыянальнасцей адзін да аднаго. Ізноў жа – відавочна зрабілася яшчэ адна «пляцоўка» для завочнага камплементарнага мастацкага дыялогу.

Трэці ўзровень, на якім фіксуецца такі рэзанансны дыялог паміж аўтарамі з беларускай і амерыканскай літаратур пра Першую сусветную – гэта фрагменты з выяўленнем аўтарскіх інтэнцый у тых творах, дзе аўтарская інтэлектуальная рэфлексія пераходзіць у філасофскі план. Гэты ўзровень выяўлены ў тэкстах М. Гарэцкага (вайна як адна з праяў «патаёмнага»), К. Чорнага (пошукі Бацькаўшчыны падчас сусветнай вайны), Э. Хемінгуэя (вайна як «натуральная гісторыя памерлых»), У. Фолкнера (ад альтэрнатыўнай гісторыі вайны да агульна-чалавечых пытанняў).

Такім чынам, дзякуючы вылучэнню названых трох узроўняў у тэкставых структурах, дзе знайшлася ніша для ўзнікнення яўных перазаваў – камплементарнасці, мы атрымліваем базу для карэктнага супастаўлення аб'ектаў з аддаленых літаратурна-культурных традыцый і вылучэння сэнсавых аналогій нават у самым адрозным тэкставым матэрыяле.

Апісваючы ход даследавання, адзначым, што на першым узроўні быў выяўлены камплементарны «дыялог» у наступных матыўных групах: матыў вайны-працы, вайны-трыгера лёсавызначальных падзей у творах «Варта на Рэйне» А. Гародні, «Сокі цаліны» Ц. Гартнага, «На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкага, «Сцежкі-дарожкі» М. Зарэцкага, трылогія «ЗША» Дж. Дос Пасаса; матывы вяртання, страчанага дзяцінства, вайны-авантуры, ініцыяцыі («Калі ўзыходзіла сонца» С. Баранавых, «Жалейка» і «Набліжэнне» З. Бядулі, «У поплавах» А. Гародні, «На імперыялістычнай вайне» і ўрыўкі з «Камароўскай хронікі» М. Гарэцкага, «Бацькаўшчына» і «Трэцяе пакаленне» К. Чорнага, «Праз жыта» Т. Бойда, «Ініцыяцыя аднаго маладога чалавека» Дж. Дос Пасаса, «Адзін з нашых» У. Кэзэр, «Фіеста» Э. Хемінгуэя; матывы вайны-бойні, гвалту, марнатраўства, беззаконня, рабаўніцтва («Варта на Рэйне» А. Гародні, «Літоўскі хутарок» М. Гарэцкага, «Джоні ўзяў стрэльбу» Д. Трамба, «Марна» Э. Уортан); матывы вайны-снення, трызнення, псіхалагічнай траўмы, хваробы, вар'яцтва, абсурду, «смеху скрозь слёзы» («Рускі», урыўкі з «Віленскіх камунараў» М. Гарэцкага, «Сокі цаліны» Ц. Гартнага, «Праз жыта» Т. Бойда, «Якімі вы не будзеце» Э. Хемінгуэя, «Джоні ўзяў стрэльбу» Д. Трамба); матывы вайны-памылкі, вайны-стыхіі, шалёнага руху, бадзяння, блукання па пакутах («Набліжэнне» З. Бядулі, «Варта на Рэйне» А. Гародні, «Сокі цаліны» Ц. Гартнага, «Балаховец» Я. Коласа, трылогія «ЗША» Дж. Дос Пасаса).

На другім узроўні камплементарнасць (сэнсавая ўзаемаўзбагачэнне) выявілася праз гучанне матываў амбівалентнага «свайго-чужога», спецыфічнай адчужанасці паміж людзьмі ў творах «Набліжэнне» З. Бядулі, «У поплавах» А. Гародні, «Рускі» М. Гарэцкага, «Ініцыяцыя аднаго маладога чалавека» і «Тры салдаты» Дж. Дос Пасаса, «Салдацкі дом» Э. Хемінгуэя.

Трэці ўзровень быў вылучаны дзякуючы прозе з жанравымі навацыямі: К. Чорнага («Бацькаўшчына»), Дж. Дос Пасаса (трылогія «ЗША»), У. Фолкнера («Прытча»), Э. Хемінгуэя (зборнік «Першыя сорок дзевяць апавяданняў»), дзе інтэнсіўнасць вобразнай рэфлексіі пра Першую сусветную вайну прывяла да ўзнікнення філасофскага дыскурсу ў выказваннях аўтараў вельмі розных, але ўзаемадапаўняльна-салідарных (думаючых найперш пра быццё чалавека ўвогуле).

Пры карэлятыўным метадалагічным падыходзе ўвага даследчыка канцэнтруецца не столькі на агульным, колькі на адрозным у нацыянальных літаратурных традыцыях. На першы план выходзіць не столькі канстатацыя ўніверсальных, абстрактных аналогій, колькі канкрэтны тэкст, са спецыяльным улікам адпаведнага яму гісторыка-культурнага кантэксту. У працы «Уводзіны ў аналіз паэтычнага тэкста» А. Гугнін адзначае, што літаратурна-мастацкі твор – першаэлемент літаратуры, адзіны легітымны базіс для ўсіх літаратуразнаўчых дысцыплін [38, с. 23].

У такім выпадку кожны твор (незалежна ад яго родавай і жанравай прыналежнасці) успрымаецца і як самакаштоўная мастацкая адзінка, і як значны элемент пэўнай літаратурнай сістэмы, заснаванай, у пэўным сэнсе, на тым жа прыцыпе камплементарнасці, што можа выяўляцца на розных узроўнях. У межах гісторыка-кантэкстуальнага метаду, прапанаванага А. Гугніным, такое разуменне камплементарнасці сфармулявана наступным чынам: тэкст у кантэксце творчасці пісьменніка, тэкст у кантэксце нацыянальнай літаратуры (сінхранія), тэкст у кантэксце замежнай літаратуры (дыяхранія), тэкст у кантэксце замежнай (з удакладненнем) амерыканскай літаратуры (узроўні сінхраніі і дыяхраніі), тэкст як носьбіт сэнсаў сусветнай культуры [38, с. 31]. У гэтым плане беларуская і амерыканская літаратура выяўляюць камплементарнасць ужо таму, што яны робяць арыгінальны, спецыфічны ўнёсак у аб'ёмнае разуменне сусветнай літаратуры, у тым ліку пра падзеі 1914–1918 гг. Пісьменнікі, працуючы ў розных жанрах, дадаюць свае штрыхі і малюнкi да глабальнага вобраза сусветнай вайны.

Вялікі семіятычны патэнцыял для камплементарнага дыялогу і палілогу выяўляецца, напрыклад, у творчасці З. Бядулі (вершы «Мяцежнік», «Ад крыві чырвонай», «Не мы ...», «І будзе на палях трывожная работа», «Браты», «Арліхі»), апавяданні «Туга старога Міхайлы», «На сёмуху», «З дарогі», аповесць «Набліжэнне», эсэ «Брацкія магiлы», «Крыжы», «Галгофа», нарыс «Прыфрантавы рубез на Беларусі», М. Гарэцкага (апавяданні «Літоўскі хутарок», «Генерал», «На этапе», «Рускі», замалёўкі «Пакінутыя хаты», «Фантазія», тэксты «Уцекачы», «Палонны» з нізкі «Сібірскія абразкі», аповесці «Дзве душы», «Ціхая плынь», «Камароўская хроніка», запіскі «На імперыялістычнай вайне», раман «Віленскія камунары», філасофска-алегарычныя творы «Лявоніус Задумекус», «Скарбы жыцця», п'еса «Жартаўлівы Пісарэвіч»), Э. Хемінгуэя (зборнік «У наш час», раманы «Фіеста», «Бывай, зброя!», «За ракой у цені дрэў»), уводзіны да анталогіі «Людзі на вайне», эпістэлярыя і журналісцкая спадчына мастака слова).

Камплементарнымі ў памкненнях пісьменніка да паўнаты выказвання, яго цэласнасці могуць быць таксама асобныя часткі мастацкага твора. Згадаем эксперыментальны раман У. Марча «Рота К», які складаецца са 113 невялікіх аповедаў ад імя розных марскіх пехацінцаў. Сам аўтар тлумачыў канцэпцыю кнігі так: «Мне б хацелася, каб з'явіўся пэўны сродак, што дазволіў бы сабраць гэтыя гісторыі разам і прымацаваць іх да вялізнага кола. Кожная гісторыя прымацавалася б да асобнага апілка <...> Потым я пачаў бы круціць кола ўсё хутчэй і хутчэй аж да таго часу, калі рэчы, пра якія я напісаў, ажылі б <...> і зрабіліся б часткамі цэлага, якія імкнуцца адна да адной <...> Гэта і быў бы сапраўдны малюнак вайны» (*I wish there were some way to take these stories and pin them to a huge wheel, each story hung on a different peg <...> Then I would like to spin the wheel, faster and faster, until the things of which I have written took life <...>, and became part of the whole, flowing toward each other <...> That would be the picture of war*) [39, р. 2]. Калі мець на ўвазе развіццё асобных жанравых форм, то варта адзначыць, што інтэнцыямі да ўзаемадапаўняльнасці арганізаваны апавед у раманах Э.Э. Камінгса «Вялізная камера»: выказванні арыштантаў, што патрапілі ў французскую ваенную турму ў час Першай сусветнай, вылучаюцца самымі рознымі формамі выкладу інфармацыі (у наратыве адбываецца сацыяльны статус, паходжанне, досвед пэўнага персанажа), аднак, усе «галасы» гучаць суладна, бо яны разважаюць пра катастрафічныя наступствы грамадска-палітычнага крызісу, які ў 1910-я гг. набыў сусветны маштаб.

Высновы. Такім чынам, у артыкуле разгледжаны новы навуковы кірунак у кампаратывістыцы, заснаваны на метадалагічнай сістэме параўнальнага вывучэння прозы з аддаленых культурных традыцый з улікам камплементарных тэкставых узроўняў, на прыкладзе твораў беларускай і амерыканскай прозы пра Першую сусветную вайну, што палягае на вылучэнні наступных сегментаў у тэкставых масівах: непасрэднае ўвасабленне Першай сусветнай вайны яе ўдзельнікамі і відавочцамі з Беларусі і ЗША, этнамаркіроўкі і нацыянальныя стэрэатыпы ў беларускай і амерыканскай прозе пра Першую сусветную вайну, аўтарскія інтэнцыі ў адлюстраванні быцця ў беларускай і амерыканскай прозе пра Першую сусветную вайну. Акрамя таго, устаноўлена сістэма матываў і матывуных груп, праведзена інтэрпрэтацыя іх канцэптuallyна-сэнсавага нападунення ў розных тэкставых пластах у беларускай і амерыканскай прозе (вяртання, страчанага дзяцінства, вайны-авантуры, ініцыяцыі, вайны-працы, вайны-бойні, гвалту, беззаконня, рабаўніцтва, амбівалентнасці «свайго – чужога», салдата-пакутніка, вайны-снення, вар'яцтва, абсурду, стыхіі і інш.).

ЛІТАРАТУРА

1. Гніламёдаў У. Традыцыі Талстога і шляхі беларускага мастацкага слова // Леў Талстой і Беларусь: Артукулы, эсэ, выказванні. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1981. – С. 69–81.
2. Кабржыцкая Т. Дзве Радзімы – Украіна і Беларусь – пад міратворчымі крыламі буслоў: нацыянальныя гісторыка-культурныя міфы, ідэйна-эстэтычныя пошукі ўкраінскай і беларускай літаратур. – Мінск: Кнігазбор, 2011. – 446 с.
3. Крикливец Е. Сравнительное изучение русской и белорусской литератур: теория и практика / Е. Крикливец // Ученые записки: сб. науч. тр. – 2015. – Т. 19. – С. 127 – 132.
4. Локун В. «Вайна і мір» Л. Талстога і развіццё беларускай і ўкраінскай ваеннай прозы першай паловы ХХ стагоддзя: канцэпцыя гісторыі і чалавека // Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: культурна-гістарычны і літаратурны аспект праблемы / Нац. Акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – С. 138–220.
5. Маханьков Ю. Становление белорусской советской прозы и традиции Л.Н. Толстого (Я. Колос, М. Горещкий, К. Чорный): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 01.01.02, 01.01.01; Ин-т литературы имени Янки Купалы Нац. Акад. наук Беларуси. – Минск, 1991. – 19 с.
6. Рагойша В. Беларуская літаратура ХХ ст. у сістэме ўсходнеславянскай міжлітаратурнай супольнасці // Феномен пагранічча: польская, украінская і беларуская літаратура – уплывы і ўзаемаўзбагачэнне: зб. дакл. Міжнар. навук. канф., Люблін, 17–18 кастр. 2007 г. – Мінск, 2008. – С. 144–152.

7. Тычко Г. Творчасць Янкі Купалы і традыцыі духоўнай рэгіянальнасці ў польскай літаратуры XIX – пачатку XX стагоддзяў. – Мінск: УП «Тэхнапрэнт», 2001. – 144 с.
8. Адамовіч Г. Асновы кампаратывістыкі: беларускі кантэкст = The basics of comparativistics : the Belarusian context. – Мінск: БДПУ, 2009. – 227 с.
9. Адамовіч Г. Літаратура – кантэкст – тэзаўрус. – Мінск : БДПУ, 2003. – 352 с.
10. Адамовіч Г. Літаратурная класіка ў параўнальным вывучэнні: дапам. – Мінск: БДПУ, 2008. – 178 с.
11. Бутырчык Г. Перспектывы тыпалагічнага даследавання беларускай і амерыканскай ваеннай прозы // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу: матэрыялы рэсп. нав. канф. (Мінск, 31 мая 2004 г.). – Мінск: Ін-т літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, 2005. – С. 41–46.
12. Бутырчык Г. У пошуках Бацькаўшчыны : вопыт тыпалагічнага доследу творчасці Джона Стэйнбека і Кузьмы Чорнага. – Мінск: РІВШ БДУ, 2003. – 70 с.
13. Гніламедаў У. Пра беларуска-амерыканскія літаратурныя сувязі // Актуальныя праблемы сучаснай амерыканістыкі (культуралогічны аспект): матэрыялы III Міжнароднага навуковага канф., Мінск, 27–28 февр. 2007 г. – Мінск: БГУ, 2011. – С. 3–5.
14. Комаровская Т. Понятне патрыятызму в амерыканскай, беларускай і рускай літаратурах о Первой мировой войне // Першая сусветная вайна ў народнай памяці і мастацкім адлюстраванні: матэрыялы Міжнароднага навуковага канф., Мінск, 7–8 каст. 2014 г. – Мінск: Права і эканоміка, 2014. – С. 202–206.
15. Комаровская Т. Роль Інбелкультула в развіцці беларускай кампаратывістыкі. Праблема «детскага тэрорызма» в канадскай і беларускай літаратурах // Інстытут беларускай культуры: здабыткі, значэнне, вынікі дзейнасці: матэрыялы Міжнароднага круглага стала, прысвечанага 95-годдзю Ін-та беларускай культуры, Мінск, 10 ліст. 2017 г. – Мінск, 2017. – С. 39–45.
16. Лявонава Е. Агульнае і адметнае. Творы беларускіх пісьменнікаў XX стагоддзя ў кантэксце сусветнай літаратуры. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2003. – 198 с.
17. Лявонава Е. Беларускае мастацтва слова XX ст. у еўрапейскім мастацкім кантэксце: тыпалогія, рэцэнзія, пераклад. – Мінск: БДУ, 2014. – 319 с.
18. Соколовский В. Белорусско-немецкие литературные взаимосвязи периода Веймарской республики (1919 – 1933): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03. – Минск, 1977. – 20 с.
19. Сінькова Л. Паміж тэкстам і дыскурсам: беларуская літаратура XX – XXI стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка (літаратурная крытыка, артыкулы, гутаркі). – Мінск: Паркус плюс, 2013. – 292 с.
20. Тарасова Т. Беларуская проза XX стагоддзя ў еўрапейскім літаратурным кантэксце: экзістэнцыялізацыя духоўнага свету героя: аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.01 / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры. – Мінск, 2013. – 44 с.
21. Тарасова Т. Духоўны досвед беларускай прозы XX ст. і еўрапейскі кантэкст. – Мінск: БДПУ, 2009. – 178 с.
22. Тарасова Т. Проблема «человек и война» в творчестве Максима Горьцкого и Анри Барбюса: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03; 10.01.05. – Минск, 1986. – 131 л.
23. Уткевіч В. Тыпалогія нацыянальнага характару ў творчасці Кнута Гамсуна і Максіма Гарэцкага : дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01, 10.01.03. – Мінск, 2006. – 108 л.
24. Чарота У. Дантэ Аліг'еры і беларуская літаратура XX стагоддзя: дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01, 10.01.03. – Мінск, 2007. – 134 л.
25. Шаблюўская І. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэнзія. Тыпалогія. Кантакты. – Мінск: Радыёла-плюс, 2007. – 303 с.
26. Адамовіч А. «Браму скарабаў сваіх адчыняю ...». – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1980. – 224 с.
27. Адамовіч А. Взаимодействие белорусской и русской «военной прозы» с европейской литературной и гуманистической традицией // Собрание сочинений: в 4 т. – Минск: Мастацкая літаратура, 1982. – Т.3: Хатынская повесть; «Врата сокровищницы своей открываю ...», эссе; Статьи, выступления, интервью. – С. 539–543.
28. Бугаёў Д. Максім Гарэцкі. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 239 с.
29. Мушынін М. Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі. Жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага. – Мінск: Беларуская навука, 2008. – 510 с.
30. Тычына М. Народ і вайна. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 433 с.
31. Лявонава Е. «А душа падумала і здрыганулася ...» Творчасць Максіма Гарэцкага ў святле еўрапейскага літаратурнага досведу (на прыкладзе апавядання «Рускі») // Дзеяслоў. – 2013. – № 4 (65). – С. 310–319.
32. Лявонава Е. «І няма нічога вышэйшага ...»: Творчасць Максіма Гарэцкага ў кантэксце заходнееўрапейскай літаратуры пра Першую сусветную вайну // Агульнае і адметнае. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2003. – С. 65–72.
33. Fussell P. The Great War and Modern Memory. – New York, London: Oxford University Press, 1989. – 363 p.
34. Stallings L. 'The War to End War' // American Heritage. – 1959. – X. – P. 84–86.
35. Аліг. [Рэцэнзія] / Аліг. // Маладняк. – 1926. – № 9. – С. 103 – 104. – Рэц. на кн.: Гарэцкі, М. На імперыялістычнай вайне (запіскі) / М. Гарэцкі. – Менск: Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі, 1926. – 185 с.
36. Hellman B. Poets of Hope and Despair. The Russian Symbolists in War and Revolution (1914 – 1918). – Helsinki, Institute for Russian and East European Studies, 1995. – 421 p.
37. Шаблюўская І. Проза еўрапейскіх сацыялістычных краін 60-70-х гадоў о другой мировой войне: дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.04. – Минск, 1998. – 445 л.
38. Гугнин А. Введение в анализ поэтического текста // Контексты мировой литературы: сб. науч. ст. – Новополюцк: ПГУ, 2011. – С. 22–39.
39. March W. Company K. – New York: Arbor House, 1984. – 212 p.

Пастуніў 12.12.2022

**БЕЛОРУССКАЯ И АМЕРИКАНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА О ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ:
ОПЫТ КОРРЕЛЯТИВНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ****З.И. ТРЕТЬЯК***(Полоцкий государственный университет имени Евфросинии Полоцкой)*

Статья посвящена научному направлению сравнительно-сопоставительного изучения далеких литературных традиций на материале белорусской и американской прозы на тему Первой мировой войны; рассматривается модель сравнительного изучения культурных традиций, сформировавшихся в Западной Европе и Соединенных Штатах Америки, путем выделения резонансных мотивов на сходных структурных уровнях в национально-специфических литературах; комплементарность и паритетность белорусской и американской прозы на тему Первой мировой войны наглядно подтверждается общепризнанными текстовыми образцами западно-европейской прозы на указанную тему. Выявляется и обосновывается взаимосвязь между структурными уровнями поликультурных художественных текстов и характерными для них мотивными группами, в состав которых входят смысловые мотивные доминанты.

Ключевые слова: *компаративистика, типология, корреляция, комплементарность, историко-контекстуальный метод, белорусская и американская литература, Первая мировая война.*

**BELARUSIAN AND AMERICAN LITERATURE ABOUT THE FIRST WORLD WAR:
THE EXPERIENCE OF CORRELATIVE RESEARCH****Z. TRATSIAK***(Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk)*

The article is devoted to the scientific trend in the comparative and correlative study of distant literary traditions based on the material of Belarusian and American prose about the First World War; a model for the comparative study of cultural traditions formed in Western Europe and the United States of America is considered by highlighting resonant motives at similar structural levels in nationally specific literatures; the complementarity and parity of Belarusian and American prose about the First World War is demonstrably substantiated by the generally recognized text samples of Western European prose on the said subject. The relationship between the structural levels of multicultural artistic texts and groups of motives characteristic of them, which are composed of conceptual motive dominants, is revealed and substantiated.

Keywords: *comparative literary studies, typology, correlation, complementarity, historical-contextual method, Belarusian and American literature, the First World War.*